

Hoofdstuk 9 | De tijd van wereldoorlogen

9.1 DE EERSTE WERELDOORLOG

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

a De moord op de Oostenrijkse kroonprins Frans Ferdinand op 28 juni 1914 in de Bosnische hoofdstad Sarajevo door een lid van een Servische terreurgroep.
b Oostenrijk, dat steun kreeg van Duitsland, verklaarde de oorlog aan Servië, dat steun kreeg van Rusland. Toen Rusland mobiliseerde, verklaarde Duitsland de oorlog aan Rusland en zijn bondgenoot Frankrijk, dat ook was gemobiliseerd. Omdat het Duitse leger op weg naar Frankrijk het neutrale België binnenviel, verklaarde Groot-Brittannië Duitsland de oorlog. Op den duur gingen bijna alle Europese landen meedoen. Troepen uit de koloniën en Britse dominions werden in Europa ingezet. Ook werd gevochten in Afrika, het Midden-Oosten en Oost-Azië. Toen de VS zich in 1917 aansloten bij de geallieerden was het een echte wereldoorlog geworden.

2

Bijvoorbeeld:

a (1) Door de bondgenootschappen werd het ene na het andere land in de oorlog betrokken.
(2) De spanningen liepen op door nationalisme en onderling wantrouwen. Zo voelde Oostenrijk zich bedreigd door Rusland, dat zijn invloed op de Balkan wilde uitbreiden.
(3) Er ontstond een wapenwedloop, bijvoorbeeld tussen Duitsland en Groot-Brittannië op zee.
(4) Er was militarisme, waardoor de ernst van een oorlog werd onderschat.

3

Bijvoorbeeld:

a - Aan het westfront rukten de Duitsers in 1914 snel op in België en Noord-Frankrijk, maar ze werden gestopt. Daarna groeven beide partijen zich in en bleven vier jaar in loopgraven tegenover elkaar liggen.
- Aan het oostfront vochten Duitsland en Oostenrijk tegen Rusland. Na de communistische staatsgreep in Rusland (1917) sloot Rusland vrede met Duitsland (1918).
- In 1918 vroeg Duitsers om een wapenstilstand, die op 11 november inging.
- De geallieerden waren sterker door tanks en de verse Amerikaanse troepen.

4

Bijvoorbeeld:

a - Nieuwe wapens zoals het machinegeweer hadden grote vernietigingskracht.
- De legerleidingen kozen voor grote offensieven waarbij veel soldaten vastliepen in prikkeldraad en werden neergemaaid door mitrailleurs.
b Negen miljoen soldaten kwamen en minstens 20 miljoen militairen raakten gewond, waarvan velen verminkt.

5

Bijvoorbeeld:

- Vrouwen en ouderen werden ingeschakeld om de productie op te gang houden.
- Burgers leden door de verwoestingen. Groepen burgers werden door militairen gedood.

6

Bijvoorbeeld:

a Duitsland werd schuldig verklaard aan het ontstaan van de oorlog.

b - territoriaal: Duitsland moest Elzas-Lotharingen teruggeven aan Frankrijk, verloor (onder andere) grondgebied aan de nieuwe staat Polen en raakte al zijn koloniën kwijt.

- militair: Duitsland mocht slechts een klein leger houden.
- economisch: Duitsland kreeg enorme herstelbetalingen opgelegd.
- internationaal-politiek: Duitsland mocht geen lid worden van de Volkenbond.

c - Communistisch Rusland heroverde een aantal verloren gebieden en vormde daarmee de Sovjet-Unie. Alleen Polen en de Baltische Staten bleven onafhankelijk.

- Het Habsburgse rijk viel uiteen in onder meer de staten Oostenrijk, Hongarije en Tsjecho-Slowakije.
- In de Arabische delen van het Ottomaanse rijk werden nieuwe staten gevormd, zoals Irak en Syrië, die onder toezicht van Groot-Brittannië en Frankrijk kwamen. In het Turkse gebied ontstond de republiek Turkije.

7

Bijvoorbeeld:

- Enthousiasme voor de oorlog ontstond volgens de bron doordat oorlog werd geromantiseerd als een heldenavontuur en volgens de tekst doordat vooral schrijvers, kunstenaars en andere intellectuelen geloofden dat de oorlog zou leiden tot een betere wereld.
- Onder boeren en arbeiders, de meerderheid van de bevolking, heerste somberheid en angst, omdat hun families in hun levensonderhoud bedreigd werden en zij in de frontlinie zouden moeten vechten.
- Op de afbeelding zijn vooral goed geklede mannen te zien en enkele jongens met militaire helm, van wie een enkeling glimlacht. Dit duidt niet op groot enthousiasme.

8

Bijvoorbeeld:

- Tijdens de eerste Wereldoorlog werd Ieper volledig verwoest doordat de stad jarenlang in het strijdgebied lag.
- Burgers van Ieper waren betrokken bij de oorlog omdat ze hun huizen en bezittingen kwijtraakten.

EINDOPDRACHTEN

9

2, 5, 4, 3, 1, 6

10

Bijvoorbeeld:

a

1 het voeren van twee wereldoorlogen:

- gebeurtenis: De communistische regering van Rusland sloot vrede met Duitsland op 3 maart 1918, waardoor Duitsland kon beginnen met een groot voorjaarsoffensief aan het westfront in de oorlog.
- ontwikkeling: Duitsland en Groot-Brittannië raakten verwickeld in een wapenwedloop op zee, wat een van de oorzaken was van de Eerste Wereldoorlog.
- verschijnsel: Door de gedetailleerde oorlogsplannen van Duitsland, Rusland en Frankrijk was snelheid belangrijk. Toen de mobilisaties begonnen, moest de oorlog volgens de generaals wel doorgaan.
- handeling van een persoon: Toen de keizer in november 1918 hoorde dat het leger niet meer voor hem wilde vechten, vluchtte hij naar het neutrale Nederland.
- gedachtegang van persoon: Toen de Duitsers werden teruggedrongen, beseefte de legerleiding dat de Eerste Wereldoorlog verloren was.

2 verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering:

- gebeurtenis: In 1915 zetten de Duitsers gifgas in, maar het leverde militair geen voordeel op.

- ontwikkeling: Om de productie op gang houden werden massaal vrouwen en ouderen ingeschakeld.

- handeling van een persoon: In het bezette België schoten de Duitsers de eerste weken duizenden burgers dood, uit angst dat er sluipschutters onder zaten en om de bevolking te intimideren.

- gedachtegang van een persoon: Een oorzaak van de oorlog was dat militaire waarden als discipline en strijdvaardigheid hoog werden gewaardeerd.

b Door mijn kennis van deze kenmerkende aspecten begrijp ik beter hoe tegenwoordige staten zijn ontstaan als gevolg van de Eerste Wereldoorlog.

HERHALING

11

A, C

12

B

13

A, C

14

B

15

B

16

C

17

Bijvoorbeeld:

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden vrouwen bij de oorlogvoering betrokken door het werk in wapenfabrieken. De wapens leidden tot grote verwoestingen en massavernietiging.

VERDIEPING

18

Bijvoorbeeld:

a Hitler ging enthousiast de oorlog in, maar dat gold lang niet voor alle gewone Duitse soldaten.

b Na de wapenstilstand was hij verbitterd dat alle ellende voor niets was geweest. Hij ontwikkelde haat tegen degenen die hij verantwoordelijk stelde voor de verloren oorlog en de vernederende vrede die erop volgde. Toen hij aan de macht was gekomen, was dit reden om de Tweede Wereldoorlog te starten.

19

Bijvoorbeeld:

- De bondgenootschappen van de centralen en geallieerden zitten links en rechts in de weegschaal, met de dan nog neutrale landen in het midden.
- De Duitse granaat staat voor de wapenwedloop.

20

Bijvoorbeeld:

- a - De Franse president wijst de Duitse keizer aan: Duitsland verklaarde de oorlog aan Frankrijk.
- De Britse koning wijst de Duitse keizer aan: Duitsland viel het neutrale België binnen.
- De Duitse keizer wijst de tsaar van Rusland aan. Doordat de Russen de Serviërs steunden en mobiliseerden was een oorlog moeilijk te voorkomen.
- b Je kunt er op twee manieren naar kijken. Let je op de dieperliggende oorzaken dan kom je tot conclusie dat niemand de oorlog echt wilde en dat toenemende spanningen in Europa tot oorlog leidden. Kijk je naar de bewuste acties en beslissingen van personen, dan draait het om de vraag of Duitsland er meer schuld aan heeft dan andere landen.

21

Bijvoorbeeld:

- a Clemenceau wilde Duitsland zo verzwakken dat het niet meer in staat zou zijn nog een oorlog te beginnen (tegen Frankrijk).
- b Door het verdrag werd Duitsland militair en economisch flink verzwakt. Bovendien verloor het grote gebieden. In het algemeen mocht Clemenceau tevreden zijn.
- c - Enerzijds: Het verdrag was te streng voor Duitsland, wat gevoelens van haat en wraak opriep. De volgende generatie zou die in een oorlog kunnen botvieren.
- Anderzijds: Het verdrag was niet streng genoeg, want nog steeds was Duitsland een industriële grootmacht, die over twintig jaar weer een oorlog kon beginnen.

22

Bijvoorbeeld:

- a Polen, Tsjecho-Slowakije
- b Volgens de tekenaar betekende het Verdrag van Versailles het einde van Duitsland. Van de aan zijn handen vastgebonden man voor de guillotine (Duitsland) worden de zakken geleegd door de drie beulen (Wilson, Clemenceau en Lloyd George).

23

Bijvoorbeeld:

- a Oostenrijk was het 'Tweede Turkije'. De macht van het Turkse rijk op de Balkan was snel achteruitgegaan. Servië hoopte daarvan te profiteren. Maar een andere grootmacht, Oostenrijk-Hongarije, breidde er ook zijn macht uit, onder andere door de inlijving van Bosnië.
- b - Indirecte oorzaak: Spanningen op de Balkan en nationalisme: De Serven wilden hun grondgebied op de Balkan uitbreiden ten koste van Oostenrijk en verwachtten dat ze daar (met Gods hulp) in zouden slagen.
- Directe oorzaak: De moord op de Oostenrijkse kroonprins Frans Ferdinand op 28 juni 1914 in de Bosnische hoofdstad Sarajevo door een lid van een Servische terreurgroep.

9.2 DE ECONOMISCHE WERELDCRISIS

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

- 1 De Amerikaanse economie groeide hard door de snelle uitbreiding van het wegen- en elektriciteitsnet en de opkomst van daarmee samenhangende nieuwe producten.
- 2 In 1928 had al meer dan de helft van de Amerikaanse gezinnen een auto.
- 3 De mode, het uitgaansleven en de vermaaksindustrie bloeiden.

2

Bijvoorbeeld:

- 1 In 1914 bloeide het uitgaansleven in New York.
- 2 De prijs van een T-Ford daalde vanaf 1914 terwijl en het loon van een Ford-arbeider steeg vanaf 1916.

3

Bijvoorbeeld:

- a De beurskrach (plotseling sterke daling van de koersen) op de aandelenbeurs van New York op 24 oktober 1929.
- b - (1) In 1932 zat een kwart tot een derde van de Amerikanen zonder werk.
- (2) Miljoenen mensen leden bittere armoede.
- c overtollige voorraden, productiebeperking, massale werkloosheid en dalende koopkracht.

4

Bijvoorbeeld:

De enorme daling van de aandelenkoersen op de beurs van New York aan het eind van 1929 was de aanleiding voor de crisis van het wereldkapitalisme in de jaren 1930. Die leidde tot grote armoede bij grote groepen mensen die krotwoningen bouwden, zoals op de foto.

5

Bijvoorbeeld:

- a Na de Eerste Wereldoorlog hadden Amerikaanse boeren hun productie opgevoerd. Ze hadden meer grond in gebruik genomen en tractoren en andere moderne machines gekocht. Toen de Europese landbouw zich herstelde, overtrof de agrarische productie de vraag. Daardoor daalden de prijzen en gingen veel boeren failliet.
- b De productie steeg maar de lonen stegen niet zo snel. Om producten te kopen, leenden veel Amerikanen geld.
- c Door de crisis van 1929 bleven bedrijven met voorraden zitten en ontsloegen personeel.
- d Landen waren nauw met elkaar verbonden in de wereldeconomie.
- e De Amerikanen vroegen hun leningen aan Duitsland terug, waardoor de Duitse overheid en bedrijven in geldnood kwamen. Duitsland staakte toen de herstelbetalingen aan Frankrijk en Groot-Brittannië, waardoor ook die landen in geldnood kwamen.

6

Bijvoorbeeld:

- a Regeringen verwachtten dat de crisis vanzelf over zou gaan als er weer voldoende vraag zou ontstaan door de daling van productie en prijzen. Ze bezuinigden door verlaging van de ambtenarensalarissen en gaven zo min mogelijk steun aan werklozen.
- b Roosevelt greep in in de economie. De overheid redde banken met staatsleningen, gaf geld aan werklozen, hielp huizenbezitters met schulden en creëerde werkgelegenheid door miljarden dollars te besteden aan openbare werken.

7

Bijvoorbeeld:

a De new deal had beperkt succes: de aandelenkoersen stegen en de werkloosheid verminderde een beetje tot het in 1938 weer wat slechter ging.

b In 1942 was de werkloosheid gedaald naar 1,2%.

8

Bijvoorbeeld:

Colijn zei dat 'een belangrijke inperking van de publieke uitgaven onafwijsbaar' was.

Bezuinigen op overheidsuitgaven in tijden van crisis is kenmerkend voor liberale opvattingen over de economie.

b Colijn houdt het stuur (de regering) van het schip (Nederland) stevig vast, net als een goede kapitein.

c Werklozen, zoals deze man, zochten wanhopig naar werk.

d In Nederland was het dieptepunt in 1936 terwijl dat in de VS in 1932 was. Hieruit kun je concluderen dat het niet goed was dat Colijn zo lang vasthield aan het economisch liberalisme.

EINDOPDRACHTEN

9

3, 4, 1, 5, 6, 2

10

a Bijvoorbeeld:

- gebeurtenis: Op 24 oktober 1929, Zwarte Donderdag beleefde New York een beurskrach. Dat bleek de aanleiding voor een grote en langdurige economische crisis.

- ontwikkeling: Als gevolg van de Amerikaanse crisis ontstond een wereldcrisis doordat landen nauw met elkaar verbonden waren in de wereldeconomie.

- verschijnsel: Ondanks gebrek aan koopkracht leenden veel Amerikanen geld om nieuwe producten te kopen. Dit was een van de oorzaken van de diepe economische crisis in de jaren 1930.

- handeling van een persoon: Er kwam economisch herstel toen de Amerikaanse president Roosevelt in 1933 onder de naam New Deal de overheid fors liet ingrijpen in de economie.

- gedachtegang van een persoon: Colijn verwachtte dat de economische crisis sneller zou overgaan door te bezuinigen.

b Door mijn kennis van dit kenmerkend aspect begrijp ik beter hoe (grote) economische crises in de kapitalistische wereld kunnen ontstaan en tot welke sociale gevolgen dergelijke crises kunnen leiden.

HERHALING

11

A, C

12

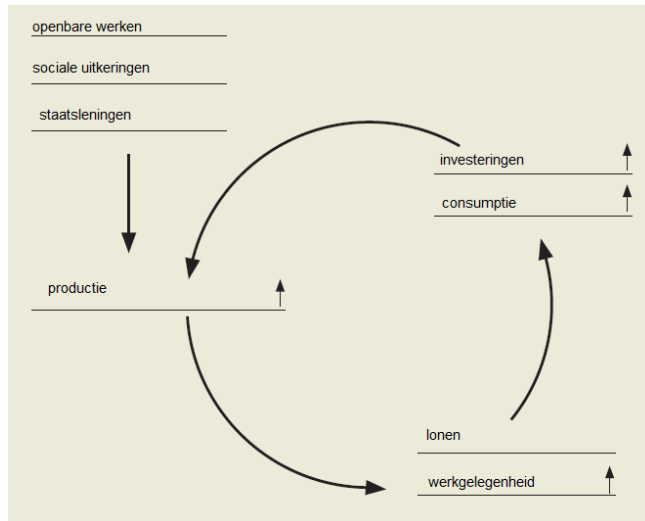
A, C

13

14

a B, C

b

VERDIEPING

15

Bijvoorbeeld:

De rij ontstond na een overstroming in een stad in 1937. De fotografe wilde de gevolgen van deze specifieke gebeurtenis laten zien en niet de gevolgen van de Grote Depressie voor de Amerikaanse samenleving.

16

a Volgens Hoover was de crisis veroorzaakt door 'krachten buiten de VS' en vertraagd door 'ongefundeerde vrees in de VS'.

b Volgens Roosevelt was de crisis veroorzaakt door onvoldoende spreiding van koopkracht, te veel speculatie en de vermindering van de koopkracht van groepen.

17

Bijvoorbeeld:

Voor de presidentsverkiezingen 1932 ontmoette Roosevelt gewone Amerikanen, waaronder slachtoffers van de crisis in het wereldkapitalisme, waarbij hij aangaf dat de overheid volgens hem moest ingrijpen in de economie.

18

Bijvoorbeeld:

a De Nederlandse economie dreef op internationale handel en export.

b Landen beschermden hun eigen nationale markten met importbeperkingen.

c Nederland had een gemengde economie met een grote landbouwsector. De overheid zette mensen aan het werk in openbare werken.

9.3 DE TOTALITAIRE SYSTEMEN

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

a Na het aftreden van de tsaar in maart 1917 was er een democratische regering gekomen die de oorlog voortzette. Lenin zette de bevolking tegen de regering op door vrede en brood te beloven. Op 7 november pleegden de communisten een staatsgreep. Ze namen in Sint-Petersburg regeringsgebouwen in en arresteerden de regering.

b Rusland en de door Rusland overheerste landen vormden vanaf toen de Sovjet-Unie, een strak geleide eenpartijstaat waarin de communistische partij als enig toegestane partij alle macht had.

2

Bijvoorbeeld:

Lenin is begonnen met het wegjagen van de heersende klassen op de hele wereld, hier voorgesteld als vorsten, een kapitalist (met een zak geld) en een priester (van de Russisch-orthodoxe kerk).

3

Bijvoorbeeld:

a - Stalin liet gedetailleerde vijfjarenplannen opstellen waarin de overheid precies bepaalde wat door welk bedrijf moest worden geproduceerd. Gigantische industriecomplexen werden opgebouwd, kanalen gegraven en spoorwegen aangelegd. Miljoenen gevangenen deden als dwangarbeiders het zwaarste werk.

- Stalin creëerde een sfeer van angst en terreur. Iedereen kon als verrader aangemerkt en opgepakt worden.

b Stalin dwong zelfstandige boeren hun bedrijven op te laten gaan in grote collectieve boerderijen (kolchozen). Dat leidde tot boerenopstanden die Stalin met geweld liet onderdrukken. Om het verzet in Oekraïne te breken, liet Stalin een hongersnood organiseren, die bekend staat als de Holodomor.

4

Bijvoorbeeld:

a Hij vertoonde zich zelden aan het volk en liet zich als op affiches afbeelden als man van het volk.

b In de tekst staat dat Lenin Stalins 'ruwheid' waardeerde en hem liet opklimmen in de partij. In de brief uit 1923 staat dat Lenin Stalins grofheid verdroeg, maar hem om die reden ongeschikt vond als algemeen partijsecretaris.

5

Bijvoorbeeld:

a In Italië was chaos en geweld met stakingen en rellen; arbeiders bezetten fabrieken en landerijen. Fascisten (ontevreden fanatieke nationalist) vochten met linkse arbeiders en oefenden straatterror uit om macht te verwerven.

b - Direct gevolg: De koning benoemde Mussolini tot de nieuwe regeringsleider.

- Indirecte gevolgen: (1) Mussolini liet tegenstanders opsluiten en vermoorden. (2) Hij verbood alle andere partijen en vestigde een dictatuur.

6

Bijvoorbeeld:

- a Naar Italiaans voorbeeld wilden de nationaalsocialisten in 1923 een mars op Berlijn houden. Maar deze mislukte, waarbij Hitler werd gearresteerd.
- b Tijdens de crisis van de jaren 1930 groeide de aanhang van de NSDAP sterk. Ze werd de grootste partij in de Rijksdag. In januari 1933 benoemde president Hindenburg Hitler tot kanselier. Net als Mussolini vestigde Hitler binnen enkele maanden een dictatuur.
- c (1) Alle officieren en soldaten legden in 1934 een eed van onvoorwaardelijke trouw op Hitler af. (2) Alle maatschappelijke organisaties werden gelijkgeschakeld. (3) Tegenstanders werden opgesloten of vermoord.

7

Bijvoorbeeld:

- a Denkrichting die wil dat de overheid volledig heerst over de samenleving.
- b - Ze waren (1) extreem nationalistisch en (2) gewelddadig.
 - Een onderdeel van de nazi-ideologie was de rassenleer, wat geen kenmerk van het fascisme was.
- c - Verschillen: Het communisme was (1) antireligieus, (2) wees het nationalisme af en (3) wilde het kapitalisme vernietigen.
 - Overeenkomsten: (1) antidemocratisch, (2) totalitair, (3) nadruk op leiderschap en persoonsverheerlijking, (4) tegen de parlementaire democratie, (5) geweld tegen tegenstanders

8

Bijvoorbeeld:

Vanuit zijn communistische ideologie wilde Stalin alle zelfstandige boeren uitschakelen en hun boerderijen collectiviseren. Op de foto zetten propagandisten hiertoe aan in Oekraïne. Maar door het vele verzet in Oekraïne organiseerde Stalin er een hongersnood, de Holodomor, waarover de krant gaat.

EINDOPDRACHTEN

9

1, 4, 3, 6, 2, 5, 7

10

Bijvoorbeeld:

- a - gebeurtenis: De fascistie hielden in 1922 een mars op Rome. Ze dreigden met geweld als ze niet de regeringsmacht kregen. Daarop benoemde de koning Mussolini tot de nieuwe regeringsleider.
 - ontwikkeling: In het interbellum werden bijna alle democratieën in Midden- en Zuid-Europa vervangen door autoritaire of totalitaire bestuurssystemen.
 - verschijnsel: Iedere Sovjetonderdaan kon tijdens het bewind van Stalin op grond van onzinnige beschuldigingen zomaar worden opgepakt als 'verraders'.
 - handeling van een persoon: Er kwam economisch herstel toen de Amerikaanse president Roosevelt in 1933 onder de naam New Deal de overheid fors liet ingrijpen in de economie.
 - gedachtegang van een persoon: Hitler geloofde dat het kapitalisme, het communisme en de democratie joodse uitvindingen waren, waarmee de joden de wereldheerschappij wilden veroveren.
- b Door mijn kennis van dit kenmerkend aspect begrijp ik beter hoe totalitaire ideologieën in praktijk uitpakken en waardeer ik daardoor de parlementaire democratie nog meer.

HERHALING

11

D

12

B

13

C

14

Communisme	Fascisme	Nationaalsocialisme
hamer en sikkel	bundel stokken met bijl	hakenkruis
eenpartijstaat	eenpartijstaat	eenpartijstaat
gelijkheid	extreem nationalisme	extreem nationalisme
geheime politie	geheime politie	geheime politie
(gelijkschakeling)	(gelijkschakeling)	gelijkschakeling
collectivisatie	rassenleer	
klasseloze maatschappij		
planeconomie		
verheerlijking leiderschap	verheerlijking leiderschap	verheerlijking leiderschap

15

Bijvoorbeeld:

Op de afbeeldingen zijn de leiders van de drie totalitaire staten afgebeeld, die als personen worden verheerlijkt.

VERDIEPING

16

Bijvoorbeeld:

Volgens de afbeelding schiet de staalproductie in de Sovjet-Unie na 1930 omhoog wat past bij het eerste vijfjarenplan, die de communistische regering van de totalitaire staat ging uitvoeren. De staalproductie van Groot-Brittannië daalt flink na 1929, wat past bij de crisis in het wereldkapitalisme.

17

Bijvoorbeeld:

a Het Italiaanse fascisme was voor een totalitaire staat, gebruik van geweld (tegen tegenstanders) en oorlog om de natie uit te breiden. Het was tegen individualisme en klassiek liberalisme.

b Linkse arbeiders zijn voor meer gelijkheid, internationale solidariteit en strijd tegen de kapitalisten. Dat is tegengesteld aan wat fascistten willen: één leider die alles bepaalt en één (onverdeeld) sterke natie die de strijd aangaat met het vijandige buitenland.

18

Bijvoorbeeld:

Op de affiche staan verschillende soorten treurig gestemde Duitsers wat te maken had met de economische crisis. De affiche beweerde dat Hitler voor deze mensen de laatste hoop op verbetering was. Daardoor stemden velen op de NSDAP.

19

Bijvoorbeeld:

Nee, ze vond vooral linkse standpunten als indamming van het kapitaal, recht op werk en minimumloon belangrijk.

20

Bijvoorbeeld:

a Met de fasces liet Mussolini zien dat hij met het fascisme het machtige Romeinse rijk wilde doen herleven. Met het hakenkruis liet Hitler zien dat hij met het nationaalsocialisme werkte aan een grote toekomst van de oude Arische 'volken'.

b Duitsers en Italianen streden samen voor hun eigen expansie en tegen liberalisme en democratie.

21

Bijvoorbeeld:

a Hitler belachelijk maken.

b Hij vond dat de film niet alleen over Hitler had moeten gaan, maar ook over het fascisme als systeem.

c Hij gaf zijn mening na de Tweede Wereldoorlog, toen duidelijk was waartoe het fascisme had geleid.

9.4 PROPAGANDA EN COMMUNICATIE

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

- a (1) De trein en de pers verbonden mensen van het hele land met het centrum.
- (2) Door de terugdringing van het analfabetisme gingen ook mensen uit de lagere sociale groepen kranten lezen.
- (3) Door de democratisering gingen politieke partijen zich richten op de gewone man.
- b Voor totalitaire bewegingen waren massaorganisaties een middel om de bevolking te beheersen. In nazi-Duitsland moesten arbeiders lid zijn van het *Arbeitsfront*, dat 'de soldaten van de arbeid' opvoedde tot goede nazi's.

2

Bijvoorbeeld:

- De foto is wel representatief wat betreft het massaal brengen van de Hitlergroet.
- De foto is niet representatief wat betreft de ene man die daaraan niet meedoet.

3

Bijvoorbeeld:

- a Overheden gebruikten massamedia als hulpmiddel bij het werven van soldaten en andere steun voor de oorlogsvoering.
- b Door verdere democratisering en technologische ontwikkelingen.
- c Foto en film waren toegankelijker dan tekst. Met radio werden veel mensen in de huiskamer bereikt.

4

Bijvoorbeeld:

- a Beide affiches deden een beroep op het gevoel van trots op het eigen volk, in de Britse affiche door 'your country's army' en in de Amerikaanse affiche door Uncle Sam, het symbool voor de VS.

5

Bijvoorbeeld:

- a - (1) Alles wordt gesimplificeerd en teruggebracht tot de tegenstelling wij-zij, goed-kwaad, vriend-vijand.
- (2) Tegenstanders werden met de grofste middelen belasterd en de eigen maatschappij en beweging werden schaamteloos verheerlijkt.
- b (1) De Britse overheid stelde de wereldoorlog voor als een heroïsche strijd om de beschaving te redden uit de klauwen van de barbaarse 'Hunnen'.
- (2) De Sovjetpropaganda stelde de Sovjet-Unie voor als een arbeiders- en boerenparadijs met op schilderijen en affiches goed gebouwde, gelukkige, lachende of vastberaden kijkende arbeiders en boerinnen, met achter zich de opgaande zon, een wuivend graanveld of het vaderlijke portret van Stalin.

6

Bijvoorbeeld:

- a Door de gelijkschakeling en censuur bepaalde het ministerie van Propaganda de informatie die door Duits media werd verspreid. In de VS werd de president kritisch gevolgd door een deel van de media.
- b Door het gebruik van het begrip 'nepnieuws' konden feiten als verzinsels worden afgedaan en werden kritische media verdacht gemaakt. Hierdoor hadden mensen reden om zich niets van feiten aan te trekken en gingen mensen gemakkelijker geloven wat Trump zei.

7

Bijvoorbeeld:

Met de tekst achter propagandaminister Goebbels werd in Duitsland het idee verspreid dat 'deelname aan de radio' goed is en dat het gevaarlijk is als iemand voorbijgaat aan het leven van de natie. Dat is propaganda.

EINDOPDRACHTEN

8

4, 1, 3, 2

9

Bijvoorbeeld:

a - gebeurtenis: De Britse overheid richtte in de Eerste Wereldoorlog het *War Propaganda Bureau* op en nam de beste schrijvers en kunstenaars in dienst.

- ontwikkeling: Met de democratisering in de 19e eeuw nam de propaganda sterk toe.

- verschijnsel: Vanaf het eind van de 19e eeuw werden vooral socialistische en confessionele partijen massaorganisaties met grote aantallen leden.

- handeling van een persoon: Naziminister Goebbels zei dat als een leugen maar groot genoeg was en steeds werd herhaald, de mensen hem vanzelf gingen geloven.

- gedachtegang van een persoon: Naziminister van Propaganda Goebbels wilde 'de mensen net zo lang bewerken tot zij zich aan ons verbinden'.

b Door mijn kennis van dit kenmerkend aspect begrijp ik beter hoe groot de invloed van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en massaorganisatie kan zijn op het beeld dat mensen hebben van hun samenleving.

HERHALING

10

B, C

11

A, B

12

B, C, D

13

Bijvoorbeeld:

De foto toont filmopnames van een nazibijeenkomst die gebruikt konden worden voor nazi-propaganda in bioscopen.

VERDIEPING

14

Bijvoorbeeld:

a De volken (mannen) van de Sovjet-Unie (CCCP) verbeteren (optillen, lopen naar opgaande zon) samen in vriendschap (titel) onder de communistische partij (hamer en sikkel) de landbouw (schoof graan) de wetenschap (boek), de industrie (tandrad) en het leger (geschut).

b - Met de film werd in de VS in 1942 het idee verspreid dat Rusland (als bondgenoot van de VS) in 1942 goed bezig was met het tegenhouden van Hitler.

- Met de postzegel werd het idee verspreid dat de Sovjet-Unie en China politiek vrienden waren.

c Postzegels kwamen bij alle mensen, ook die niet konden lezen en die niet naar de film gingen.

15

Bijvoorbeeld:

Militarisme aankweken en leerlingen het idee bijbrengen dat Duitsland een goed leger heeft.

16

Bijvoorbeeld:

a De tekst op de affiche is kort, makkelijk te begrijpen en wordt door de afbeelding ondersteund (blijde mensen). Dit maakt deze propaganda populair en door iedereen te begrijpen. De boodschap is ook kort en simpel.

b - (1) Arbeiders, 'de soldaten van de arbeid', moesten via een gelijkgeschakelde organisatie opgevoed worden tot goede nazi's. Op de affiche werkt de Duitse vrouw in uniform voor zo 'n organisatie.

- (2) Meisjes moesten worden voorbereid op hun taak als huisvrouw en moeder. Op de affiche werkt de ambtenaar in een kinderrijk gezin met een blijde moeder. Het meisje en de vrouwen zien er fatsoenlijk uit.

9.5 DE TWEEDE WERELDOORLOG

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

a Japan wilde heel Oost-Azië onderwerpen. Door een aanval op de Amerikaanse oorlogsvloot in Pearl Harbor (Hawaii) hoopte Japan de VS in één klap uit te schakelen, zodat het Zuidoost-Azië kon bezetten.

b Hitler wilde in een oorlog gebieden in Oost-Europa veroveren en zo revanche te nemen voor de Eerste Wereldoorlog en de Vrede van Versailles, die Duitsland zwak had gemaakt.

c De economische crisis hielp Hitler aan de macht en daardoor kon hij zijn oorlogsplannen uitvoeren.

- Nazi-Duitsland bewapende zich en breidde zijn grondgebied met Oostenrijk en Sudetenland. De andere mogendheden lieten Hitler zijn gang gaan. Frankrijk en Groot-Brittannië lieten hem zijn gang gaan en voerden een politiek van appeasement (geruststelling) om de vrede te bewaren

- Hitler kon Polen binnenvallen na het sluiten van een niet-aanvalsverdrag met Stalin.

2

Bijvoorbeeld:

a 1939: Polen, 1940: Denemarken, Noorwegen, Nederland, België en Frankrijk, 1941 de Balkan

b (1) De Duitse nederlaag bij Stalingrad (31 januari 1943). (2) De invasie van de westelijke geallieerden in Normandië (6 juni 1944, D-Day).

c - In Europa In 1945 vielen de westelijke geallieerden en de Sovjets (vanuit het oosten) Duitsland binnen. Berlijn viel na hevige gevechten op 2 mei 1945, nadat Hitler zelfmoord had gepleegd. Op 8 mei gaf Duitsland zich over.

- In Azië drongen de Amerikanen vanaf 1943 Japan langzaam terug tot de Japanse op 15 augustus 1945.

3

Bijvoorbeeld:

a (1) de grotere beweeglijkheid, (2) de toegenomen vernietigingskracht en (3) de nietsontziende wijze waarop de oorlog gevoerd

b - Door hun racistische ideologie voelden Duitsers en Japanners zich superieur aan andere volken, bij wie zij zeer wreed optraden tegen burgers.

- Door de stalinistische ideologie en als reactie op het Duitse optreden traden Sovjetmilitairen zeer wreed om tegen de bevolking in veroverde landen.

- Net als de Duitsers voerden westelijk geallieerden terreurbombardementen uit op vijandelijke steden, waardoor veel burgerslachtoffers vielen.

4

Bijvoorbeeld:

a Om te laten zien dat er veel geallieerde landen waren die samen terugsloegen. Dat versterkte het optimisme aan geallieerde zijde.

b Deze geallieerden waren partij in de Tweede Wereldoorlog. Op de foto's zijn vliegtuigen en bommen te zien, waarmee burgers in steden werden gebombardeerd.

5

Bijvoorbeeld:

- Beschrijvend: In welke landen vielen de meeste oorlogsslachtoffers?

- Verklarend: Waardoor vielen in China zo veel burgerslachtoffers?

- Waarderend: Was de oorlogvoering in de Tweede Wereldoorlog voor de burgerbevolking erger in Europa dan in Azië?

6

Bijvoorbeeld:

a (1) In de VN gingen de grote mogendheden als 'politieagenten' de orde en vrede in de naoorlogse wereld handhaven. (2) De Veiligheidsraad van de VN kan in tegenstelling tot de Volkenbond effectieve strafmaatregelen opleggen.

b - Voordeel: Ze moeten met elkaar in gesprek om te proberen het eens te worden.

- Nadeel: Ze kunnen besluiten uit eigenbelang besluiten tegenhouden.

c - Voor: Het is rechtvaardig als grote en/of economisch sterke landen zoals India, Brazilië, Duitsland en Japan er ook een machtspositie krijgen.

- Tegen: Een verandering is niet goed mogelijk en zal de besluitvorming niet verbeteren. Het is historisch nu eenmaal zo gelopen.

EINDOPDRACHTEN

7

3, 4, 6, 2, 1, 9, 7, 10, 5, 8

8

Bijvoorbeeld:

a

1 het voeren van twee wereldoorlogen:

- gebeurtenis: Op 1 september 1939 viel het Duitse leger Polen binnen, waarop Groot-Brittannië en Frankrijk aan Duitsland de oorlog verklaarden.

- ontwikkeling: Vanaf de zomer van 1943 was de Duitse nederlaag onafwendbaar, onder meer omdat de geallieerden inmiddels een veel grotere wapenproductie hadden dan de Duitsers. Maar Hitler wilde dat Duitsland tot het bittere einde (mei 1945) doorvocht.

- verschijnsel: Tegen de Duitse blitzkrieg met tanks en vliegtuigen waren de Poolse, Britse en Franse legers in 1939 en 1940 niet opgewassen.

- handeling van een persoon: de Britse premier Chamberlain voerde tot 1939 een politiek van *appeasement* (verzoening): hij gaf toe aan Hitler, in de hoop dat deze dan redelijk zou worden.

- gedachtegang van een persoon: Hitler wilde met de oorlog gebieden veroveren omdat hij vond dat Het Duitse volk lebensraum nodig had.

2 verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering:

- gebeurtenis: Met twee van atoombommen vernietigden de Amerikanen in augustus 1945 de Japanse steden Hiroshima en Nagasaki.

- ontwikkeling: In de Eerste Wereldoorlog was al gevochten met tanks en vliegtuigen, maar in de Tweede Wereldoorlog waren deze wapens verder ontwikkeld en in veel grotere aantallen actief.

- verschijnsel: Door de racistische ideologie van Duitsland en Japan, voerden zij de oorlog met ongekeerde wreedheid, ook tegen burgers.

- handeling van personen: Het laten vallen van atoombommen op Japanse steden, waardoor Japan capituleerde.

- gedachtegang van een persoon: Door hun racisme (denken dat je beter bent dan een ander) traden Duitsers en Japanners wreed op tegen burgers.

b Door mijn kennis van deze kenmerkende aspecten begrijp ik beter waarom de oorzaken, gebeurtenissen en gevolgen van Tweede Wereldoorlog tot heden nog steeds van invloed zijn op bijvoorbeeld het leven van mensen en hun opvattingen (over oorlog voeren).

HERHALING

9

A, C

10

A, B, C

11

B, D

12

Bijvoorbeeld:

De foto past bij:

- het voeren van wereldoorlogen, want mede door de inzet van atoombomben, gaf Japan zich over en eindigde de Tweede Wereldoorlog.

- verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering, want op de foto zijn de enorme verwoestingen te zien die de Amerikaanse atoombom op Hiroshima aanrichtte.

VERDIEPING

13

Bijvoorbeeld:

a In beide oorlogen werkten vrouwen in de oorlogsindustrie.

b In de Eerste Wereldoorlog werd een beroep gedaan op de dienstbaarheid van Britse vrouwen. In de Tweede Wereldoorlog werd een beroep gedaan op de medeverantwoordelijkheid van Amerikaanse vrouwen.

14

Bijvoorbeeld:

Volgens Europese regeringsleiders werd Europa door Duitsland beschermd tegen het communisme en anarchie die Europa bedreigde. Maar in 1938 leek het erop dat Duitsland dat niet lang meer zou volhouden.

15

Bijvoorbeeld:

a Hitler en Stalin schelden elkaar uit ('Het uitschot van de wereld' 'De bloeddorstige moordenaar van de arbeiders') maar ze groeten elkaar wel hartelijk, want ze verdelen Polen dat dood op de grond ligt.

b Voor Duitsland was het verbond gunstig omdat hierdoor (voorlopig) een tweefrontoorlog werd voorkomen. De Sovjet-Unie voorkwam hiermee een oorlog met Duitsland. Beide landen breidden hun grondgebied bovendien flink uit.

16

Bijvoorbeeld:

a Uit bron 43 blijkt dat deze Duitse soldaat aan het Oostfront de Sovjetbevolking haatte en er wreed mee omging. Duitsers maakten ook Oekraïners tot slaven. Hij was mogelijk beïnvloed door boekjes zoals bron 44 waarin Sovjetsoldaten beschreven werden als 'untermenschen' ('beestmensen').

b Ze zagen de Duitsers als redders van de Russen door wie ze waren onderdrukt.

17

Bijvoorbeeld:

- De politieagenten bewaarden de orde, dat was hun taak.
- Andere bewoners laten zien dat ze woedend zijn, omdat ze zich bedrogen voelen door Hitler, want hij had na de inlijving van het door etnische Duitsers bewoonde Sudetenland vrede beloofd.

18

Bijvoorbeeld:

De historicus beschrijft de groeiende gewelddadigheid en onmenselijkheid van de oorlogvoering in de 20e eeuw. Verklaringen zijn (1) de 'democratisering van de oorlog', want de oorlog werd vooral tegen de (burger)bevolking gevoerd en tegenstanders werden als duivels afgeschilderd en (2) het onpersoonlijke karakter van de oorlogvoering, mogelijk gemaakt door de technologie.

19

Bijvoorbeeld:

De bron gaat over gevolgen van een aanval met een atoomwapen, dat was nieuw, dus een voorbeeld van verandering. Maar massavernietigingswapens werden tijdens beide wereldoorlogen veel gebruikt, in die zin is het een voorbeeld van continuïteit.

20

Bijvoorbeeld:

- a - Ku Klux Klan, oppervlakkige lichamelijkeheid, de zwarte muziek- en dansraves en de op geldbeluste joden
- de bom, het geweer, het galgtouw, de handboeien, de rook onder de granaat en de vleugel van de bommenwerper en de oude Europese gebouwen die worden vernietigd
- b Mogelijk was de maker een Noorse nazi.

9.6 DE HOLOCAUST

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

a Westerbork in Drenthe was een verzamel- en doorgangskamp, vanwaar nazi's vooral joden in veewagens brachten naar vernietigingskampen zoals Sobibor, die waren bedoeld om hen systematisch uit te roeien.

b Omdat deze mensen volgens de nazi's 'untermenschen' waren.

c Na aankomst werden kinderen en zwakke mannen en vrouwen direct vergast. Sterke mannen en vrouwen werden geselecteerd voor dwangarbeid.

2

Bijvoorbeeld:

- Beschrijvende vraag: Hoe en waar zijn de joden uit de acht landen vermoord?

- Verklarende vraag: Waardoor lag het aantal vermoordde joden in Nederland zoveel hoger dan in andere bezette West-Europese landen?

3

Bijvoorbeeld:

a Het beeld van joden als (1) moordenaars van Christus, (2) woekeraars, (3) kapitalistische uitbuiters en geldwolven en (4) als gevaarlijke revolutionairen.

b De vijandigheid tegen joden, het antisemitisme, is een vorm van discriminatie en racisme die al eeuwenlang in Europa voorkwam. Tijdens de Tweede Wereldoorlog gingen de nazi's nog een stap verder door de systematische uitroeiing van joden, de genocide die de Holocaust wordt genoemd.

4

Bijvoorbeeld:

a (1) De joden moesten in getto's wonen (2) Joden moesten een gele davidster als herkenningsteken dragen.

b Moordbrigades van de SS schoten in de Sovjet-Unie alle joden dood die ze vonden. Bijna drie miljoen joden werden vergast in speciale vernietigingskampen.

5

Bijvoorbeeld:

a Het werd geheim gehouden. Ze leefden in een totalitaire staat.

b Bij de Holocaust waren veel gewone Duitsers betrokken. Verhalen van betrokken soldaten sijpelden door.

c Er was een totalitaire staat en er was antisemitisme.

6

Bijvoorbeeld:

Op deze foto is de selectie van joden na hun aankomst in Auschwitz-Birkenau te zien. De soldaat bepaalde wie direct werd vergast en wie moest werken.

7

Bijvoorbeeld:

Deze bronnen maken duidelijk op welke manier de Holocaust heeft plaatsgevonden en bewijzen dat het echt heeft plaatsgevonden. Dit is belangrijk voor mensen die zich niet kunnen voorstellen hoe het is gebeurd en mensen die beweren dat het niet is gebeurd (holocaustontkenners).

EINDOPDRACHTEN

8

3, 4, 5, 2, 1

9

Bijvoorbeeld:

a - gebeurtenis: In 1941 besloten de nazileiders om alle joden onder hun heerschappij te vermoorden: de genocide op joden.

- ontwikkeling: Alle negatieve stereotypen over joden in Europa kwamen samen in het antisemitisme van de nazi's. Mede daardoor leidden racisme en discriminatie tot genocide op de joden.

- verschijnsel: Europa heeft een lange geschiedenis van antisemitisme, waarin joden op allerlei manieren werden gediscrimineerd.

- handeling van een personen: SS'ers vermoordden in vernietigingskampen bijna drie miljoen joden, onder andere met gas. Dat was een onderdeel van de genocide op joden.

- gedachtegang van personen: Volgens nazi's maakten kapitalisme en communisme deel uit van een wereldwijd joods complot om 'het Germaanse ras' te vernietigen. Dat leidde uiteindelijk tot genocide op joden.

b Door mijn kennis van deze kenmerkende aspecten begrijp ik beter waarom we ook vandaag de dag alert moeten zijn op discriminatie en racisme, bijvoorbeeld in de vorm van antisemitisme.

HERHALING

10

A, B

11

A, B, D

12

C, D

13

Bijvoorbeeld:

Op de foto is een door nazi's georganiseerde boycot van joodse winkels te zien. Dat is een voorbeeld van racisme en discriminatie van joden.

VERDIEPING

14

Bijvoorbeeld:

De Holocaust paste in de traditie van het antisemitisme en de jodenvervolging in Europa vanaf de middeleeuwen. Het was ook iets nieuws omdat vervolging nog niet eerder zo systematisch en op zo'n grote schaal had plaatsgevonden.

15

Bijvoorbeeld:

a Omdat nazi's het zagen als definitieve oplossing voor het 'joodse probleem'.

b Omdat de oorspronkelijke betekenis catastrofe is. De genocide op joden was geen offer maar een grote ramp.

b De moord op Bosnische moslims door Bosnisch-Servische soldaten in Srebrenica. De moord op Tutsi's door de Hutu's in Rwanda. Het deporteren en laten sterven van Armeniërs door Ottomaanse soldaten in het Ottomaanse rijk.

16

Bijvoorbeeld:

a Oude stereotypen en vooroordelen over joden bestaan nog steeds, zoals: 'lelijke baarden', 'een grote neus' en dat rijk zouden zijn.

b onbekendheid over joodse mensen, waarvan het grootste deel in Amsterdam woont

17

Bijvoorbeeld:

1 clichébeeld van joden (afbeelding 9.30)

2 boycot van joodse winkels (afbeelding 9.31)

3 joden met een ster in getto's laten wonen (afbeelding 9.29)

4 mishandeling van joden in de Kristallnacht, 1938

5 vergassing (bron 51)

18

Bijvoorbeeld:

Joden namen hun kostbaarste spullen mee naar concentratiekampen en vernietigingskampen en verloren deze bij aankomst.

19

Bijvoorbeeld:

Niemöller gaf met het gedicht aan dat veel mensen zich afzijdig hielden en deden alsof het hen niet aanging. Als mensen voor elkaar waren opgekomen tegen de nazi's had het anders kunnen verlopen. De boodschap is ook: wie anderen in de steek laat, kan uiteindelijk zelf in de steek gelaten worden.

20

Bijvoorbeeld:

a - Hij verzette zich openlijk tegen de nazi's vanwege hun zogeheten euthanasiepolitiek.

- Hij kreeg hij huisarrest.

b Om Duitsers kritisch en minder gehoorzaam te maken aan het naziregime.

c - Wetten van voor 1933 waren nog in werking maar de overheid voerde ze niet alle uit.

- Door hun rassentheorie vermoordden nazi's ook Duitsers met een mentale handicap.

- Verzet was beperkt mogelijk; het werd oplettend en doeltreffend bestreden.

- Aan de moord op deze mensen waren ze niet medeschuldig omdat het stiekem op een afgelegen plaats gebeurde en verzet moeilijk was en weinig opleverde.

- De bronnen maken nog aannemelijker dat veel Duitsers ook wisten van de Holocaust.

- Aan de moord op mentaal gehandicapten waren veel Duitsers niet medeschuldig omdat het stiekem op een afgelegen plaats gebeurde en verzet moeilijk ertegen was en weinig opleverde.

- Aan de discriminatie en isolatie van joodse Duitsers waren veel Duitsers wel medeschuldig, want daaraan hebben veel Duitsers passief of actief meegewerkt.

- Aan de moord op joden zijn veel Duitsers niet direct medeschuldig omdat dit stiekem op afgelegen plaatsen gebeurde en verzet daartegen toen moeilijk was en weinig opleverde.

9.7 DE BEZETTING VAN NEDERLAND

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

- a De nazi's zagen de Nederlanders als een 'Germaans broedervolk' en hoopten hen voor het nationaalsocialisme te winnen
- b De nazi Seyss-Inquart werd rijkscommissaris (Hitlers hoogste vertegenwoordiger in Nederland). De rechtsstaat en de democratie werden afgeschaft.
- c Eerst werden joden gediscrimineerd en geïsoleerd, daarna verbannen uit parken, cafés, bioscopen en andere openbare plaatsen. In 1941 werden joodse bedrijven onder nazi-controle geplaatst, moesten joodse kinderen naar joodse scholen, moesten joden een gele ster dragen. Vanaf 1942 werden joden via doorgangskamp Westerbork gedeporteerd naar vernietigingskampen.
- b Vanaf 1943 moesten honderdduizenden mannen voor dwangarbeid naar Duitsland. Voedsel, brandstof en kleding werden steeds schaarser.

2

Bijvoorbeeld:

- a Ze pasten zich aan de nieuwe situatie aan, probeerden niet op te vallen en gewoon verder te leven.
- b - Februaristaking, 1941, deportatie van 427 opgepakte joodse mannen naar concentratiekamp Mauthausen
- april/meistakingen, 1943, tegen gedwongen arbeid in Duitsland
- spoorwegstaking, 1944, om Duitse troepentransporten te hinderen
- b mensen laten onderduikadressen, drukken van illegale kranten, gewelddadig verzet

3

Bijvoorbeeld:

- meewerken: de plaats innemen van afgezette burgemeesters, politiecommissarissen en bedrijfsleiders
- helpen: aannemers die bunkers voor de Duitsers en politieagenten die hielpen bij de opsporing en arrestatie van joden
- vechten: Nederlandse SS'ers die vochten aan het oostfront

4

Bijvoorbeeld:

- Afbeelding 9.33 is representatief voor de eerste maanden van de bezettingstijd toen de Duitsers hoopten de Nederlanders voor het nationaalsocialisme te winnen.
- Afbeelding 9.34 is representatief voor de tijd vanaf 1942 toen de Duitsers alle joodse Nederlanders isoleerden voor transport naar vernietigingskampen.

5

Bijvoorbeeld:

- a Veel Nederlanders maakten na 1945 een simpel zwartwit-onderscheid tussen 'goede' of 'foute' Nederlanders in de oorlog. Later bleek uit onderzoek dat veel Nederlanders 'grijs' waren geweest.
- b Veel Nederlanders willen een simpel beeld van het oorlogsverleden en zien liever helden tegenover schurken in bijvoorbeeld films dan onopvallende mensen die de bezetting accepteren om gewoon verder te kunnen leven.

6

Bijvoorbeeld:

a De goede ('ware') Nederlander vecht als vrijwilliger (in legeruniform) met het Duitse broedervolk (aan het oostfront). De niet-goede Nederlander anderen is een rokende slappeling, die Nederlandse symbolen draagt.

b De affiche is waarschijnlijk gemaakt in opdracht van de Duitse overheid van Nederland.

EINDOPDRACHTEN

7

4, 3, 2, 1, 5, 6

8

Bijvoorbeeld:

a - gebeurtenis: In mei 1940 verwelkomde Mussert de Duitse bezetters als vrienden en liep het ledental van de NSB op tot 100 000.

- ontwikkeling: Joodse Nederlanders werden stap voor stap geïsoleerd tijdens de bezetting.

- verschijnsel: In de Hongerwinter vielen in West-Nederland duizenden hongerdoden. Dat was het gevolg van de weigering van Duitsers om voedsel en brandstof naar de steden te transporteren. Dat was weer een reactie op de spoorwegstaking.

- handeling van een persoon: Hitler benoemde de Oostenrijkse nazi Seyss-Inquart tot rijkscommissaris, zijn hoogste vertegenwoordiger in bezet Nederland.

- gedachtegang van personen: De bezetting viel aanvankelijk mee, want de nazi's zagen de Nederlanders als een 'Germaans broedervolk' en hoopten hen voor het nationaalsocialisme te winnen.

b Door mijn kennis van deze kenmerkende aspecten begrijp ik beter waarom in Nederland de bezetting van vaak herdacht wordt en die tijd als waarschuwing voor het heden wordt gebruikt.

HERHALING

9

B

10

B, C

11

C, D

12

Bijvoorbeeld:

NSB-leider Mussert werkte nauw samen met de Duitsers tijdens de bezetting van Nederland.

VERDIEPING

13

Bijvoorbeeld:

- Voor: Het is goed als Nederlanders en Duitsers samen nadenken over de erfenis van de Tweede Wereldoorlog voor de bewustwording van wat is gebeurd en hoe er tegen begrippen als verzet, collaboratie en vervolging kan worden aangekeken.

- Tegen: Je moet emotionele reacties voor de overlevenden en nabestaanden en conflicten daarover voorkomen.

14

a Na de Duitse overwinning was Nederland voor de Duitse luchtmacht geen vijandelijk gebied meer. Voor de geallieerden was Nederland vijandelijk gebied met strategische doelen.

b Met de Duitse bombardement was Nederland veroverd. Met de geallieerde bombardementen werd Duitsland bestreden en Nederland bevrijd.

15

Bijvoorbeeld:

- Tijdens de Duitse bezetting liep de productie in alle economische sectoren terug, maar in de bouw en visserij was de daling sneller dan in bijvoorbeeld de industrie en landbouw.

- Terwijl de Nederlandse industrie en landbouw moest leveren aan de Duitse bezetter was visserij op zee verboden en was er weinig binnenlandse vraag in de bouw.

17

Bijvoorbeeld:

a Nederlanders hebben tijdens de oorlog niets hebben gedaan om de deportatie van joden te voorkomen en hebben zich na de oorlog schandalig tegenover joden gedragen.

b - Bijna alle niet-joodse ambtenaren tekenden de verplichte 'ariërverklaring'.

- (1) In de Februaristaking van 1941 protesteerden arbeiders tegen de eerste deportaties van joden. (2) Zo'n 25 000 joden werden aan een onderduikadres geholpen.

c Niemand had de joden terugverwacht.

9.8 VERZET TEGEN HET IMPERIALISME

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Voorbeeld:

- a vrijheid, gelijkheid, nationalisme
- b Gandhi zag de bewoners van Brits-Indië als één volk waarmee hij een onafhankelijke natiestaat wilde vormen. Hetzelfde gold voor Soekarno en de bewoners van Nederlands-Indië.
- c Eerst streefden ze naar autonomie (zelfbestuur) binnen de koloniale wereldrijken. Daarna streefden ze naar volledige onafhankelijkheid.

2

Bijvoorbeeld:

- a Irakese sjiieten en soennieten kwamen samen in opstand tegen de Britse overheersing vanuit de gezamenlijke overtuiging dat moslims niet mochten worden bestuurd door niet-moslims.
- b - De Britten stelden na 1920 een koning en legerofficieren uit de soennitische minderheid aan en lieten Irak in 1932 onafhankelijk worden maar behielden hun greep op vliegvelden en de olie-industrie.
- in Egypte (in 1922)

3

Bijvoorbeeld:

- a Het was lastig om goed te bepalen wat 'onder ... bestuur' en 'onder ... invloed' inhielden.
- b De Britten hadden koning Feisal aangesteld en heersten nog over Irak. Feisal staat er nogal onzeker bij tussen de premier en de hoge militair met hun zelfverzekerde uitstraling.

4

Bijvoorbeeld:

- a Er was massale non-coöperatie en er was gewelddadig verzet in Brits-Indië .
- b De Britten weigerden te praten over onafhankelijkheid.

5

Bijvoorbeeld:

- a Als ingenieur weigerde Soekarno samen te werken met de Nederlanders, hij richtte de Indonesische Nationale Partij op en hield toespraken voor enthousiaste menigten.
- b Soekarno en andere nationalistes werden verbannen naar afgelegen oorden. De politie kreeg ruime bevoegdheden en er kwam een strenge censuur.

6

Bijvoorbeeld:

- a - De Japanse bezetting maakte duidelijk dat het onaantastbaar gewaande Nederlandse gezag zwak was.
- Japan liet Soekarno anti-Nederlandse propaganda maken en beloofde Indonesië op den duur onafhankelijk te laten worden.
- Alles wat Nederlands was, werd uit de Indonesische samenleving geweerd.
- b De Britten herstelden de orde na demonstraties, stakingen en gewelddadigheden en hielden 100 000 nationalistes gevangen.

7

Bijvoorbeeld:

a Door sober te leven en heel strikt geweldloze en heel strikte burgerlijke ongehoorzaamheid te propageren. Gandhi toonde zo de morele kracht van geweldloos verzet.

b - niet meedoen aan de vertegenwoordigende instellingen (die de Britten introduceerden in India)

- boycotten van Britse producten, zelf maken van kleding, hongerstaking

c Zo verspreide Gandhi het idee dat Indiërs de Britse producten niet nodig hadden.

d Martin Luther King en Nelson Mandela

8

Bijvoorbeeld:

Diplomaten moeten vriendelijk zijn om iets te bereiken bij tegenstanders.

EINDOPDRACHTEN

9

3, 7, 4, 2, 5, 1, 6

10

Bijvoorbeeld:

a - gebeurtenis: Gandhi ging naar London om te onderhandelen over onafhankelijkheid, als vorm van verzet tegen het Britse imperialisme.

- ontwikkeling: Inheemse studenten leerden westerse waarden kennen, wat leidt tot verzet tegen het West-Europese imperialisme.

- verschijnsel: Koloniale overheden onderdrukten nationalisme, wat leidde tot verzet tegen het imperialisme.

- handeling van een persoon: Gandhi maakte zijn eigen kleren als vorm van verzet tegen het Britse imperialisme.

- gedachtegang van personen: Je kunt je zonder geweld verzetten tegen het imperialisme.

b Door mijn kennis van deze kenmerkende aspecten begrijp ik beter dat Indiërs en Indonesiërs slechte herinneringen hebben aan de onredelijkheid van de Britten en Nederlanders in de tijd voor de Tweede Wereldoorlog.

HERHALING

11

B, C

12

a A, D, E

b C, D

13

A

14

Bijvoorbeeld:

Op de foto uit 1944 laat Soekarno met de Japanse en Indonesische vlaggen zien dat Indonesië met hulp van Japan onafhankelijk zou worden en dat het verzet tegen het West-Europese imperialisme geslaagd was.

VERDIEPING

15

Bijvoorbeeld:

- Tegen het West-Europese imperialisme: Japan (soldaat) heeft de Britten (Churchill op de grond), Nederlanders en Amerikanen (vlaggen op de grond) verslagen en heeft kettingen losgemaakt.
- Voor het Japanse imperialisme: Japan (soldaat) zorgt voor het opstaan van Azië ('Rise of Asia') maar toont zich ook als de nieuwe leider van (heerser over) Azië.

16

Bijvoorbeeld:

- a Het is een uiting van nationalisme want er staat dat Arabische landen volledige onafhankelijkheid wilden.
- b Daar waren ze tegen want ze vonden dat de Arabische landen een volledig en ondeelbaar geheel vormden.
- c Ze waren voor Arabische eenheid en waarschijnlijk tegen aparte Arabische landen.

17

Bijvoorbeeld:

- Bron 65: Omdat Nederland grote economische belangen heeft in Indië moet Nederland deze goed beschermen omdat andere landen ze anders overnemen (1914).
- Bron 66: Nederland moet Indonesië loslaten omdat Nederlanders zelf niet vrij zijn als ze een ander volk onderdrukken (1933).

18

Bijvoorbeeld:

- a Het vroeg om afschaffing van het verbod op politieke partijen en om instelling van een Indisch parlement.
- b Indonesiërs wilden inspraak in het bestuur van Nederlands-Indië.
- c Het is niet goed om het jubileum van de Nederlandse onafhankelijkheid in Nederlands-Indië te vieren zolang Nederlands-Indië zelf niet onafhankelijk is.
- d arrestatie van de leiders van het comité

EXAMENTRAINING OVER DE TIJD VAN WERELDOORLOGEN

1

Bijvoorbeeld:

- Oorzaken: (1) Het gebruik van massavernietigingswapens, zoals atoombommen. (2) Het werden totale oorlogen, waarin de hele burgerbevolking betrokken raakte. (3) De gebieden waarin oorlog werd gevoerd werd enorm groot; het werden wereldoorlogen.
- Kenmerkende aspecten: (1) verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering en (2) het voeren van twee wereldoorlogen
- Sociale ongelijkheid, armoede en bevolkingsgroei zijn al eeuwenlang oorzaken van oorlog en geweld. De kans op oorlogen wordt kleiner in delen van de wereld waar de welvaart toeneemt (zoals China en India) en waar de bevolkingsgroei afneemt (zoals Europa). In gebieden met veel bevolkingsgroei (zoals Afrika) wordt de kans op oorlog zeker niet kleiner.

2

Bijvoorbeeld:

- De prent heeft betrekking op de oorlogsschade en het grote aantal gedode soldaten aan het westelijk front in het begin van de Eerste Wereldoorlog en de berichtgeving daarover in 'Berlijn' en 'Parijs'.
- Verandering is te zien aan de suikerfabriek die voortdurend van eigenaar verandert en langzamerhand afgebroken wordt. Ook vallen er steeds meer doden.
- Een vorm van continuïteit is dat er om hetzelfde stukje grond eindeloos en zinloos wordt gestreden.

3

Bijvoorbeeld:

- Sovjet-Unie
- Uit bron 88 blijkt dat de werkgelegenheid in de VS aanhoudend toenam vanaf 1933, met een kleine dip in 1937-1939. Uit bron 89 blijkt dat de conjunctuur in Nederland vanaf 1933 een beetje verbeterde en pas vanaf 1936 flink verbeterde.
- De economische teruggang in de jaren vanaf 1929 past bij de crisis van het wereldkapitalisme.

4

Bijvoorbeeld:

- De tekenaar wilde in 1936 duidelijk maken dat Stalin steeds meer op dictator Hitler ging lijken: een grote stapel papieren bakje met opschrift 'executies', een medewerker zegt: "Je doet me aan iemand denken", Hitlers foto op het bureau en Stalin die zijn snor knipt zoals die van Hitler. Dit past bij het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en nationaalsocialisme.
- *Bijvoorbeeld:* Stalin vervolgde al politieke tegenstanders voordat Hitler aan de macht kwam.

5

6

Bijvoorbeeld:

- Alleen de bewering over nazi-Duitsland wordt ondersteund want tussen 1933 en 1939 stegen de uitgaven aan bewapening heel hard, wat erop wijst dat Duitsland oorlog wilde.
- De bewering over Groot-Brittannië wordt niet ondersteund want tussen 1933 en 1938 stegen de uitgaven aan bewapening langzaam, maar vanaf 1939 (Duitse overheersing van Praag, bedreiging van Polen) hard, wat erop wijst dat Groot-Brittannië vanaf 1939 rekening hield met oorlog.

- De bewering over de VS wordt niet ondersteund want tot 1941 (Japanse aanval) bleven de uitgaven aan bewapening laag.

7

Bijvoorbeeld:

- Op de prent is Mussert afgebeeld als volgzaam hond die de Hitlergroet brengt en goed luistert naar wat zijn meester ('His master's voice', Hitler als grammofoonplaat die commando's brult) commandeert, zoals 'rassenhaat' verspreiden.

- Dit past bij: (1) de rol van (moderne) propaganda- en communicatiemiddelen, (2) het in de praktijk brengen van de totalitaire ideologie fascisme/nationaalsocialisme, (3) racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden (en indirect ook bij: de Duitse bezetting van Nederland).

- Grotendeel geeft het een representatief beeld, omdat Mussert zich door Hitler en het nationaalsocialisme liet inspireren, en de NSB zich meer op de Duitsers richtte, het antisemitisme overnam en hoopte dat zij Europa zouden veroveren en ook voor Nederland een nationaalsocialistische toekomst zouden realiseren.

8

Bijvoorbeeld:

- Traditioneel is de opvatting dat meisjes moeten worden opgevoed tot moeder/huisvrouw.

- Nieuw zijn de lichamelijke opvoeding en de vanzelfsprekendheid waarmee de overheid zich met opvoeding bemoeit.

- het in praktijk brengen van de totalitaire nationaalsocialistische ideologie.

9

Bijvoorbeeld:

- Verklarende vraag: Waardoor liep het aantal calorieën van de officiële voedselrantsoenen per dag in Holland en Utrecht voor een volwassene zo hard terug tussen augustus 1944 en april 1945?

- Antwoord: Dat kwam doordat de Duitsers de transporten naar West-Nederland stillegden als reactie op de spoorwegstaking. (En ook doordat geen man zich op straat waagde, uit angst bij een razzia te worden opgepakt en voor dwangarbeid naar Duitsland te worden gestuurd.)

10

Bijvoorbeeld:

- In 1915 deden de VS nog niet mee met de Eerste Wereldoorlog. Veel Amerikanen wilden erbuiten blijven en daarbij paste een pacifistisch lied.

- In Europa was oorlog. Mensen leefden mee met soldaten en daarbij past geen pacifistisch lied. Daarbij was er schaarste en besteedden weinig mensen hun geld aan grammofoonplaten.

11

- De brief gaat over 'de kolchoz ingaan'. Het gaat om de gedwongen collectivisatie van de landbouw onder Stalin wat past bij de totalitaire communistische ideologie.

- De boer was tegen de gedwongen collectivisatie, wat vaak voorkwam bij zelfstandige boeren. In dat opzicht is de inhoud van de brief representatief. Een dergelijke brief werd zelden gepubliceerd, dus de brief is in dat opzicht niet representatief.

- In de brief vraagt de boer om zijn naam niet bekend te maken, want hij vreest vervolging. Zo kan hij beter vertellen wat er werkelijk speelt onder de boeren. Daarom lijkt de brief betrouwbaar.

12

Bijvoorbeeld:

- Het racisme blijkt uit het positieve stereotype van een grote, blonde, gezonde Germaanse man met een schep: een eerlijke handarbeider, en het negatieve stereotype van een jood (dik, schichtig kijkend, gedrongen met zwart haar, een baardje en een grote neus) met een tas: een rijke kapitalist.
- Discriminerend is ook het waardeoordeel in de titel: joden zouden onbetrouwbaar zijn als een vos.

13

Bijvoorbeeld:

- Zuid-Nederland was bevrijd; de rest van Nederland nog niet.
- Om troepentransport te verhinderen waren spoorwegmensen ('spoorwegman') in staking gegaan. Als gevolg hiervan werd geen voedsel naar steden in West-Nederland getransporteerd ('treinen moeten rollen om broodgraan van oost naar West te vervoeren'), waardoor daar voedselschaarste ('hongerspook') 'was in de ook strenge kou (Hongerwinter).

14

Bijvoorbeeld:

- vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme
- Op de foto liet Gandhi zien dat hij zijn eigen kleren maakte en geen Britse producten kocht of gebruikte. Dit was non-coöperatie, een vorm van geweldloos verzet.
- De tekst gaat over Gandhi die met aanhangers tegen de Britse regels in zout won. Dat was een andere vorm van geweldloos verzet tegen het Britse imperialisme.

15

Bijvoorbeeld:

- Voor: Duitse legers waren in 1943 tot diep in de Sovjet-Unie doorgedrongen.
- Tegen: Churchill was niet dood. De Britten vochten vastberaden door tegen nazi-Duitsland.
- Met ijzeren vuist zegeviert Europa (de As-landen) over de communistische Sovjet-Unie (hamer en sikkel, Stalin), wat zal leiden tot lebensraum voor de toekomstige Duitsers (wieg) met een bloeiende landbouw en industrie. Met Groot-Brittannië gaat het slecht (kruisen).

EXAMENTRAINING OVER MEERDERE TIJDVAKKEN

16

Bijvoorbeeld:

- Nevski: tijd van steden en staten, Suvorov: tijd van pruiken en revoluties, Tsjapajev: tijd van de wereldoorlogen.
- Tsjapajev past bij het communisme, omdat hij streed in het Rode Leger voor het communisme.
- Alle drie helden passen bij het nationalisme, want zij streden voor hun eigen (Russische) volk.

17

Bijvoorbeeld:

- Het 'algemeen kiesrecht' past bij de voortschrijdende democratisering.
- De 'burgerlijke revolutie van 1789' past bij de democratische revoluties.
- De gereedheid van massa's 'hun vertrouwen te geven aan leiders, die in staat zijn hun wil op te leggen aan de individuele belangen' past bij de totalitaire ideologieën.
- Het derde voorbeeld sluit aan bij de opvatting van conservatieven die het idee van vrijheid en gelijkheid gevaarlijk vonden omdat het een chaos wordt als menselijke instincten vrij spel krijgen. Of: bij aan bij de opvatting van Plato dat de massa zich laat leiden door emoties en hebzucht in plaats van verstand en idealen.

18

Bijvoorbeeld:

- de Romeinen (in de slag bij het Teutoburgerwoud)
- In de 19e eeuw ontstond het Duitse nationalisme. Arminius werd toen gezien als een Duitse nationale held omdat hij de Romeinen uit Duitsland had weggejaagd.
- Net als de Germanen moesten Duitsers onder één leider opkomen voor hun eigen volk tegen vijanden, zoals westerse democratieën, joden en communisten.

19

Bijvoorbeeld:

- Bron 90 is een verzetskrant uit mei 1940 die past bij de Duitse bezetting van Nederland.
- Bron 91 gaat over Colijn en zijn bezuinigingspolitiek wat past bij de crisis van het wereldkapitalisme.
- Colijn is afgebeeld als Alva en de tekst gaat over geuzen. Deze elementen passen bij de Nederlandse Opstand.

20

Bijvoorbeeld:

- Vanaf 1595 kwamen Nederlanders in Indonesië.
- Daar gingen ze heersen over steeds meer delen van dat gebied.
- Nederlands-Indië blijft nog heel lang een kolonie. Over onafhankelijkheid willen Nederlanders nog lang niet praten.
- Hij stelde het Nederlands belang voorop.

21

Bijvoorbeeld:

- De christenbeweging past bij de ontwikkeling van het christendom.
- De bevrijding van Nederlandsche volk van het Spaanse juk past de Nederlandse Opstand
- De burgerlijk-democratische bewegingen der Europese volken in de 18e en de 19e eeuw die de volken van Europa bevrijdden van de druk van het absolutisme en de autocratie (en de kracht der bewegingen van het socialisme, die schudden aan de vesten van het

kapitalisme) passen bij de verlichting, de democratische revoluties en politiek-maatschappelijke stromingen.

- De bewegingen van het Egyptische, Indiase en Chinese volk passen bij het verzet tegen het West-Europese imperialisme.

- Historisch onjuist is het voorbeeld van de christenbeweging 'die het joodse volk en de andere volken rondom de Middellandse Zee bevrijdde uit de klauwen van de Romeinse adelaar'. Het christendom is de Romeinse staatsgodsdienst geworden, waarna het Romeinse rijk door andere oorzaken uit elkaar is gevallen. Het joodse volk is niet 'bevrijd' door het christendom.